

НАТАЛІЯ ОТРИЩЕНКО,

кандидатка соціологічних наук, дослідниця у Центрі міської історії
Центрально-Східної Європи (79005, Львів, вул. Богомольця, 6)

NATALIA OTRISHCHENKO,

PhD in Sociology, Researcher at the Center for Urban History (6, Bohomoltsia St.,
Lviv, 79005)

n.otrishchenko@lvivcenter.org

<https://orcid.org/0000-0003-3942-0005>

Переживання теперішнього і майбутнього в ситуації інтерв'ю під час війни: Методологічні та етичні зауваги

Вступ

Ситуація інтерв'ю розгортається у спільному теперішньому: той чи та, хто задає запитання, як і той чи та, хто на них відповідає, перебувають у конкретному моменті часу. Проте вони розміщені у ньому зі своїм багажем минулого й виходять із різними траєкторіями на майбутнє. На підставі розмов, записаних у 2022 та 2024/25 роках з однією когортою людей, які були вимушено переміщеними або/і долучилися до волонтерських активностей після повномасштабного російського вторгнення до України, ця стаття покликана дослідити часову напругу, яка присутня в самій структурі методу інтерв'ю, яке записують з метою його подальшого архівування і відтак потенційного доступу до нього в майбутньому. Стаття також долучається до методологічної й етичної дискусії про те, як працювати зі свідками війни, якщо ця війна все ще триває.

Документаційна ініціатива, яка стала відправною точкою та джерелом для подальших міркувань, виникла у березні 2022 року в Центрі міської історії у Львові й поступово розвинулася у дослідницьку мережу за участі академічних партнерів з Польщі, Люксембургу, Німеччини та Британії. Вона розпочиналася як швидка реакція на надзвичайну ситуацію і ставила собі за ціль зафіксувати змінену реальність війни (Shumylovych et al., 2022; Otrishchenko, Kharchenko,

Цитування: Отрищенко, Н. (2026). Переживання теперішнього і майбутнього в ситуації інтерв'ю під час війни: Методологічні та етичні зауваги. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 2, 172–190, <https://doi.org/10.15407/sociology2026.02.172>.

Публікується на засадах ліцензії Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)
Published under the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license.

© Отрищенко, Н., 2026

© Видавець Інститут соціології Національної академії наук України, 2026 / Publisher Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2026.

Shevchenko, 2025). Наш тогочасний підхід добре окреслює запропонована соціологинєю Ольгою Куценко концепція «гібридного соціологічного знання», яке виникає «в напрузі між науковою строгістю, етичною відповідальністю та публічною залученістю, [...] одночасно інтерпретує, документує й мобілізує» (Куценко, 2025: сс. 30, 46). Ми прагнули побудувати документаційну — а згодом на цій основі й дослідницьку — інфраструктуру, яка допоможе осмислити досвіди українського суспільства за умов воєнного часу і водночас буде чутливою до викликів, з якими стикаються як окрема людина, так і різні соціальні групи.

Запису інтерв'ю передувала й постійно супроводжувала його етична та методологічна рефлексія про те, з ким, коли, де, як і навіщо записувати інтерв'ю (Dionigi et al., 2025; Łukianow, Wylegała, 2023; von Unger, 2021; Wylegała, 2022), а також розмова про дослідницьку позиційність (positionality) (Kwiecińska, Łukianow, 2025; Otrishchenko, Kharchenko, Shevchenko, 2025; Sultana, 2007). Цей проєкт від початку уявлявся як такий, що будується на утриваленому (лонгїтюдному) якісному дослідницькому дизайні (Corden, Millar, 2007; Neale, 2019, 2021; Saldana, 2019): після кожної розмови у 2022 році оповідачів і оповідачок запитували, чи хотіли би вони зустрітися ще раз у майбутньому, і 2024 року ми з колегами почали записувати ці інтерв'ю-продовження. У 2022-му українській команді проєкту вдалося провести 150 розмов і через два роки, уже в рамках формалізованої співпраці з Інститутом філософії та соціології Польської академії наук і Люксембурзьким Центром сучасної та цифрової історії (проєкт «Дослідження збирання, збереження, аналізу та оприлюднення українських свідчень війни 2022 року»), ми змогли відновити контакт і знову зустрітися з 95 людьми з числа початкових 150-ти¹. Проєкт у 2022 році залучав більшу порівняно з наступним колом кількість інтерв'юєрів та інтерв'юєрок², у 2024/25 роках розмови проводила команда з п'яти осіб: Марія Грищенко, Наталія Отрищенко, Ірина Пятницькова, Артем Харченко і Валентина Шевченко. У цьому тексті я вказую, чи проводила повторну розмову та сама дослідниця чи той самий дослідник (56% від загального числа повторних розмов), або ж це був хтось інший (інтерв'юєр змінився у 44% випадків), адже вважаю цю інформацію важливою для аналізу.

Для першої хвилі інтерв'ювання, яка розпочалася у другій половині березня і тривала до середини вересня 2022 року, ключовим критерієм відбору була психологічна готовність людей розповідати про свій досвід життя в умовах війни під запис. Для нас було важливо, щоби люди були справді поінформовані про потенційні наслідки інтерв'ю: як у момент його проведення (наприклад, переживання складних емоцій), так і опісля, коли з розмовою починають працювати як з документом. Частина оповідачів та оповідачок самі зголосилися до участі, частину рекрутували через волонтерські центри, частину запросили через осо-

¹ Польські та люксембурзькі партнери проєкту отримали співфінансування від NCN (OPUS in the Weave program, 2022/47/I/HS6/03071) і FNR (INTER/NCN/23/17880643) відповідно. Центр міської історії виступав у ньому неконтрактним партнером.

² Інтерв'ю у 2022 році записували Діана Воннак, Марія Грищенко, Оксана Дудко, Мирослава Ляхович, Роман Молдавський, Наталія Отрищенко, Вікторія Панас, Ірина Пятницькова, Артем Харченко, Валентина Шевченко.

бисті мережі, враховуючи м'які квоти статі, віку та регіону походження. Близько половини записів відбулися у Львові, решта — під час дослідницьких візитів до інших міст і містечок західних областей (після відступу російських військ із Київщини, частина розмов проходила у столиці) або онлайн, якщо цього бажали співрозмовники. У підсумку 60% опитаних нами у 2022 році — це жінки, середній вік учасника чи учасниці — 39 років. Вони походять з Києва та 14 обласних центрів, а також із різних населених пунктів у восьми областях України. У випадку повторних інтерв'ю у 2024/25 роках, гендерне співвідношення залишилося приблизно тим самим. Детальний опис зміни вибірки між першою і другою хвилями є цікавим методологічним дослідженням, але виходить за рамки окресленої теми статті.

Якщо інтерв'ю першої хвилі тематично були зосереджені на змінах повсякденного життя в умовах повномасштабної російської агресії (для них важливою точкою рефлексії було 24 лютого 2022 року), то записи другої хвилі 2024/25 років починалися з того моменту, коли були проведені перші розмови. Вони мали на меті простежити, по-перше, «як люди змінюються» і «як люди реагують на зміни» — саме ті питання, які є в основі утриваленого якісного дослідження (Corden, Millar, 2007: р. 529); по-друге, як люди переосмислюють свій досвід переживання початку повномасштабного вторгнення, ключові рішення, сприйняття простору і часу з відстані двох років — час також є одним із ключових понять для утривалених методологій (Neale, Flowerdew, 2003); і по-третє, як вони оцінюють сам досвід участі в інтерв'ю та уявляють подальше життя свого свідчення. Ті рефлексії, які стосувалися ситуації інтерв'ю, є головними джерелами для цієї статті.

Отже, я пропоную поглянути на ситуацію глибинного інтерв'ю, яке записують із метою його збереження і потенційного доступу, з перспективи різних темпоральних напруг, які в ньому розгортаються. Мій основний фокус зосереджений на теперішньому і майбутньому — я менше уваги приділяю пригадуванню минулого, адже йому присвячене окреме поле студій пам'яті, щоправда, минуле 2022 року все ж буде присутнє в розмовах 2024 і 2025 років. Я продемонструю, що інтерв'ю, яке записують із метою архівування, може мати подвійну валідизувальну роль (в моменті тут-і-зараз і в майбутній перспективі), водночас непевність щодо теперішнього та майбутнього також є джерелом складних емоцій і викликом для подальшого оприлюднення свідчень. Також у цьому тексті я запропоную декілька рекомендацій, які можуть бути корисними на етапі інтерв'ювання і подальшого архівування розмов.

Темпоральні орієнтації в ситуації інтерв'ю

Темпоральність — це поняття, яке відображає сприйняття та осмислення людиною часу. Історик Франсуа Артоґ говорить про те, що можливі три темпоральні орієнтації, які розгортаються в теперішньому моменті: на минуле через пам'ять, на теперішнє через уважність і на майбутнє через очікування (Hartog, 2005: р. 14). Усі вони можуть проявлятися в ситуації розмови, коли інтерв'юєрка просить людину пригадати якусь історію, оцінити певне явище чи помірку-

вати про сценарії розвитку. Кожне із запропонованих запитань спрямовує оповідача у різному напрямку лінії часу, яка — у своєму фізичному втіленні на рівні макросвіту — є, серед іншого, неперервною, одновимірною і односпрямованою (Новосядлий, 2020: с. 16). Водночас і минуле, і майбутнє є сконструйованими психологічними реальностями (Галецька, Сенік, 2020: с. 91) — саме тому ситуація в теперішньому є ключовим модусом, крізь призму якого сприймаються події, які вже відбулися, і ті, які потенційно можуть статися.

Низка публікацій, що стосуються особливостей проведення глибинних інтерв'ю (Kvale, Brinkmann, 2009; Leavy, 2011; Ritchie, 2014; Slim, Thompson 1993), зосереджуються саме на якості безпосередньої взаємодії між інтерв'юєром і оповідачем, від якої залежить те, наскільки успішно вийде розмова: під кутом зору змісту отриманої інформації та емоційного сліду, який інтерв'ю залишить для його учасників. Вони пропонують етичні рамки та практичні поради щодо того, як створити ситуацію довіри й підсилення в конкретному моменті задля того, щоби людина могла почуватися комфортно і вільно розповідати. Цей акцент на безпечному теперішньому є ключовим засновком щодо того, в яких умовах ведуться записи. Однак та ситуація, в якій опинилася українська наука після повномасштабного російського вторгнення, проблематизує такий підхід — війна внеможливує «безпечне теперішнє». Проведення інтерв'ю в цих умовах вимагає додаткової етичної й метододологічної рефлексії, адже джерелом складних емоцій оповідача (але й також інтерв'юєра) в ситуації розмови є не лише пригадування втрати чи безсилля в минулому, яке у випадку розмов 2022 року було в безпосередній близькості до моменту запису, а й розгортання насильства в теперішньому і тривожність щодо майбутнього: особистого і колективного.

Розгляд ситуації інтерв'ю з різних темпоральних перспектив добре доповнює вже наявні концептуалізації ситуації інтерв'ю. Історик Рональд Ірил пропонує звертати увагу на три набори стосунків і зв'язків, які визначають усно-історичне інтерв'ю (Grele, 2000 [1975]: р. 44). Перший внутрішній рівень формує лінгвістична структура розмови — той набір слів і символів, на який її можна розкласти та проаналізувати. У цьому випадку інтерв'ю редукується до наративу, який у ньому конструюється. Такий наратив, згідно з означенням письменниці та критикині Урсули Ле Гвін, «перебуває в минулому часі (чи то реальне, чи уявне, вигадане минуле), щоб дозволити собі рухатися вперед. Теперішній час не лише приглушує історію більшою значущістю реальності, але й обмежує її до темпу годинникової стрілки чи серцебиття. Лише занурений в “інакший простір” минулого наратив здатен рухатися назустріч своєму майбутньому, яке є теперішнім» (Ле Гвін, 2024 [1980]). Час наративу не дорівнює часові досвіду — в ньому минуле, теперішнє і майбутнє переплітаються; ознаками цих переплетень є, наприклад, граматичні часи дієслів, що їх використовує мовець. Також події цього наративу не обов'язково розгортаються у хронологічній послідовності; ставлення до них переглядаються залежно від ситуації в теперішньому. Більшість досліджень на підставі інтерв'ю так чи інакше працюють саме з текстовим рівнем (врешті, у цій статті я теж цитуватиму деякі фрагменти розмов).

Другий рівень стосунків всередині інтерв'ю — це перформативна взаємодія у ситуації розмови (в цьому контексті Гріл згадує соціолога Ірвінга Гофмана). Як стверджує Гріл, інтерв'ю не можна аналізувати так само, як літературний твір, адже воно невіддільне від обставин свого створення, які передбачають безпосередню наявність аудиторії (Grele, 2000 [1975]: р. 44). Інтерв'ю є першою чергою розмовою, яка хоч і відрізняється своєю структурою від повсякденних бесід (Tracy, Robles, 2013), та все ж передбачає мінімум двох учасників, які обмінюються репліками. Попри те, що кожен учасник цієї взаємодії приходиться до неї із власним багажем минулого — або того, що історик Райнгарт Козелек називає «простором досвіду», «теперішнім минулим, події якого були інкорпоровані й можуть бути пригадані» (Koselleck, 2004: р. 259), — у ситуації інтерв'ю співтворюються теперішні оповідачів та інтерв'юєрів. В умовах війни їхнє теперішнє загрожене: наприклад, дослідниця пам'яті Оксана Довгополова пригадує вибухи, що звучали під час інтерв'ю, яке записувала її колега Ольга Гвоздецька в Одесі, і те, що ці вибухи не викликали тривожності в оповідачки з Маріуполя (Отріщенко, 2024а: с. 57), а історикиня Юлія Скубицька говорить про виклики проведення розмов на територіях, які можуть бути заміновані (Там само, с. 41). Водночас «спільне теперішнє» за умов війни є не лише ситуацією тривожності чи дистресу, а й можливістю для валідазації та підсилення — про це, серед іншого, розповідали історикині Тетяна Ковтунович у стосунку до запису інтерв'ю з військовими (Там само, с. 131) та Надія Уфимцева щодо розмов з учителями (Там само, с. 101). Про те, що взаємодія під час інтерв'ю в теперішньому моменті також здатна творити ситуацію «поміжчасся», я детальніше розповім у наступній частині статті.

Нарешті, третій рівень, який твориться у ситуації розмови, але виходить за її межі: через інтерв'юєра оповідач звертається до ширшої спільноти, а також до її історії (Grele, 2000 [1975]: р. 44). Тобто інтерв'ю — це не просто взаємодія двох людей тут-і-тепер, а присутність у цій взаємодії потенційної аудиторії з майбутнього. Саме цей рівень багато в чому є унікальним і саме з ним пов'язано найбільше напруги, особливо під час війни, коли майбутнє є особливо непевним. Оповідач і дослідник можуть мати різні «горизонти очікувань» (Koselleck, 2004: р. 260) — для першого це може бути прагнення долучитися до якнайшвидших змін (наприклад, притягнення до відповідальності винних у воєнних злочинах, трансформація державних політик у тій чи іншій сфері, творення нової культури пам'ятання) або ж навпаки — віддалена перспектива й ембарго на використання свідчень, другий же часто працює в конкретній інституційній архітектурі з власними темпоральностями (як-от, цикли грантової економіки та планування бюджетних років) і досить обмеженими можливостями впливу. Прозора комунікація очікувань і можливостей перед початком інтерв'ю є однією з важливих передумов для зменшення напруги в майбутньому.

Саме радикальна відкритість майбутнього в умовах повномасштабної російської агресії проти України є чинником напруги та ризику потенційного зловживання записами, коли нечутливе або свідомо зловмисне поширення інформації з них може завдати шкоди конкретним людям — це особливо актуально в разі інтерв'ю, записаних із метою подальшого архівування їх і відтак модерова-

ного, але все ж доступу для зацікавлених осіб. Вчені потрапляють у ситуацію, коли вони мають балансувати між ризиками оприлюднення тих чи інших матеріалів і надмірним патерналізмом щодо тих, хто довірив їм свої свідчення. Але різні горизонти майбутнього теж уможливають прояви дїездатності, які за умов стабільних інституційних дизайнів навряд чи вдалося би втілити. Про вимір майбутнього та уяву про життя записів поза ситуацією інтерв'ю я детальніше поговорю в завершальній частині статті.

Інтерв'ю як «поміжчасся» у теперішньому

Філософ Бьончхоль Хан у книжці «Суспільство вигорання» говорить про те, що через страх щось проминути (fear of missing out, FOMO) в потоці постійних сповіщень сучасним людям бракує ситуацій *поміж* і *поміжчасся*, у яких вони можуть зупинитися й поміркувати над тим, що справді для них важливо (Han, 2015: p. 22). Однак саме в таких ситуаціях, а не в постійному потоці стимулів і реакцій, відбувається осмислення, адже «смысл одиночного досвіду не живе в самому досвіді “як такому”, а надається йому в рефлексивному повороті» (Шюц, Лукман, 2018 [1975]: с. 70). Можливість хоча б ненадовго зупинитися — особливо тоді, коли час війни сприймається як пришвидшений і доводиться управлятися з тим, що кураторка Катерина Ботанова в розмові з Іваною Скиба-Якубовою називає «радикальною одночасністю» (Скиба-Якубова, 2024) щоденних викликів, — це один із тих вимірів інтерв'ю, який особливо цінували люди, чий історії ми з колегами записували у 2022 році й опісля.

Наші співрозмовники та співрозмовниці могли обирати зручний для себе час і тривалість зустрічі — це було важливе методологічне правило, адже ми прагнули створити ситуацію, коли саме оповідач чи оповідачка вирішує, про що, де, коли і як довго розповідати, а також як зберігати і для яких цілей використовувати запис. Ці кілька годин для багатьох були тим часом, коли вони уклали оповідь про свій досвід війни — і дехто робив це вперше після початку повномасштабного вторгнення. Попри те, що хронологічний час і далі тривав і про виклики війни нагадували сигнали повітряної тривоги та звуки сповіщення на телефонах, можливість переорієнтуватися зі щоденних рутин на інтроспекцію під час розмови дозволяє мені називати інтерв'ю ситуацією *поміжчасся*. Вона має власну тривалість, адже «[в]нутрішня тривалість є континуальною, і рефлексивні акти самі так само мають часову структуру всередині потоку свідомості» (Шюц, Лукман, 2018 [1975]: с. 70), але не до кінця належить до теперішнього, бо, по-перше, є простором конструювання оповіді про минуле і вибудовування міркувань про майбутнє, а по-друге, уможливує тимчасовий вихід за межі рутини. Розмова для багатьох учасників та учасниць нашого документального проєкту стала простором рефлексії, якого бракує у звичних обставинах і який був дуже потрібним у ситуації, коли через війну руйнуються звичні пояснювальні рамки й потрібно шукати нові. До того ж, інтерв'ю, особливо те, яке записують задля його збереження як історичного джерела, валідизує людський досвід (Save, 2014: p. 2). В умовах війни ця потреба у валідизації — як внутрішньої для себе самого чи самої, так і зовнішньої перед обличчям іншої

людини і перед різними уявними аудиторіями — є важливим чинником, який мотивує до участі в інтерв'ю (Отріщенко, 2024b: сс. 25–27).

Оповідач, 31-річний чоловік зі Запоріжжя, чия історія мій колега записав 13 травня 2022 року в Чернівцях, почав розмову з того, що він декілька разів давав інтерв'ю по роботі, але вперше говорить під запис. Під кінець зустрічі він спонтанно, без прямого запитання, почав міркувати про досвід участі у проекті: «Интересный опыт — вот сейчас, выражать словами эти все мысли. Потому что обычно варишь себе все эти мысли в голове, и они как-то не кристаллизуются, а сейчас разговариваю с вами и облакаю их в какую-то форму, и становится более, что ли, спокойно даже немного, ну да, когда из мотка ниток выплеташь какую-то, вот, одну ниточку, и появляется какое-то спокойствие». На жаль, із ним не вдалося відновити контакт, аби провести повторну розмову у 2025 році й перепитати, як він оцінює ту ситуацію з перспективи кількох років.

«Розмова віч-на-віч — це найбільш людська — й олюднювальна — річ, яку ми робимо» (Turkle, 2015: p. 3), — зазначає Шері Теркл, соціологиня і дослідниця цифрових технологій. Осмислення може відбуватися наодинці, наприклад у формі автобіографічного письма, але часто поштовхом до нього стає чиесь запитання або просто мовчазна присутність іншого. Тому для рефлексії важливим є не лише вивільнення фрагменту часу з потоку щодення, а й творення такої соціальної ситуації, в якій є той, хто вільно розповідає, і той, хто слухає — уважно, не перебиваючи, не сперечаюся. Така ситуація щирого інтересу до досвіду іншого на тлі засилля «я»-центрованих соціальних мереж і “storyselling” (Нап, 2024), «тиранію досягень» (Нап, 2015) і кризи самоцінних стосунків сприймається як щось незвичне і приємне. 41-річний киянин, із ким розмовляли на початку квітня 2022 року у Львові, а згодом зустрілися онлайн 1 серпня 2024 року для інтерв'ю-продовження, так оцінює свій досвід участі в документуванні досвідів війни: «[Цікаво, що] взагалі комусь це цікаво і хтось цим займається. І, мабуть, [досвід був] навіть трохи терапевтичним. Просто поговорити з людиною, яка тебе вислухає і не буде сперечатися [посміхається] – це завжди якось трохи допомагає».

Для нашого проекту було важливо комунікувати участь в інтерв'ю саме як фіксацію і збереження людського виміру проживання війни, а не як терапію, адже розмова ведеться під запис, тож вона отримує життя у сфері соціогуманітарних досліджень, творення комеморативних, мистецьких чи освітніх проєктів чи як додаткове джерело для досягнення справедливості. Проте деякі учасники й учасниці все ж відзначали терапевтичну роль зустрічі (Розенталь, 2008). 35-річна жінка з Києва у розмові 31 жовтня 2024 року з тією ж інтерв'юеркою, яка опитувала її в середині травня 2022 року, говорить, що перше інтерв'ю «мало такий терапевтичний ефект і трошечки розібратися і структурувати навіть трохи свої думки, мені здається». Водночас важливо було не тільки те, що це була довірча розмова між двома людьми, а й те, що за плечима дослідника є інституція, яка надає оповіді додаткової легітимності. Так, 38-річний оповідач із Маріуполя в інтерв'ю 7 квітня 2025 року, яке записувала вже інша інтерв'юерка, говорить, що розмова у 2022 році для нього — «це було, по-перше, терапія, мабуть. А по-друге, скоріше, фіксування цих подій, тому що терапія, як я казав, ще від

розповіді, плюс те, що цю розповідь фіксують. І ця розповідь не для друга за кавою — ця розповідь саме для зацікавлених інституцій. Оце було дуже, я не знаю, дуже коштовно для мене». Але, окрім емоційного полегшення, люди теж вказують на зусилля, яких від них вимагала ситуація інтерв'ю. «Я не була готова до такої об'ємної розмови», — зауважила 8 лютого 2025 року 27-річна жінка з Харкова, чю історію записували у Львові 21 квітня 2022 року. Все ж вона не шкодує про цей досвід — насамперед через якість взаємодії з інтерв'юеркою, яку вона називає дуже ресурсною для себе.

Часто з відстані двох років люди вже не пам'ятають першого інтерв'ю, що може бути ознакою шокового стану, в якому вони розповідали про свій досвід перших місяців повномасштабного вторгнення. Саме тому надзвичайно важливою є не лише етична взаємодія під час інтерв'ю, а й уважність щодо його подальшого оприлюднення. Наведу фрагмент інтерв'ю, в якому 33-річний чоловік з Харкова 8 жовтня 2024 року розмірковує про свій стан у Львові наприкінці березня 2022 року і важливість навіть у таких умовах мати ситуацію *поміжчасся* (першу і другу розмови записували різні інтерв'юерки):

Інтерв'юерка (І): Скажіть, будь ласка, чим було для Вас перше інтерв'ю проекту?

Оповідач (О): Я був абсолютно в стані афекту, я б сказав, для мене це була спроба зафіксувати те, що через півроку я точно буду з цікавістю читати. Не уявляю, що там було [посміхається].

І: [Посміхається]. Пам'ятаєте, чому... як почувалися після нього?

О: Добре, бо це вихоплювало трошки з оцієї постійної... це був період, в якому по телефону треба було організувати зустрічі людей в містах, яких ти можеш географічно навіть не знати, тобто це були такого рівня фантастичні задачі, що розмова завжди була дуже важливою. Тобто є такий момент рефлексії, який з'являється не одразу, і я можу сказати, що повноцінно взагалі про щось думати і аналізувати я зміг вже в [20]23-му році — до цього це все було в якомусь стані афекту¹.

Досвід нашого проекту показує, що наявність у завершальній частині інтерв'ю простору для обговорення самої ситуації розмови є дуже цінним місцем для зворотного зв'язку. Наприклад, 68-річна киянка у розмові з тією ж інтерв'юеркою, яка опитувала її у Львові у квітні 2022 року, 30 жовтня 2024 року говорить: «До речі, для себе по полицках розклала певні моменти і зараз те ж саме. От я розповіла і собі також з'ясувала певні такі моменти [...] Ви такі наводять питання [ставите], і я собі якось [...] відповіла». Ця коротка репліка вказує на те, що організація нашого опитувальника була помічною для людей, адже допомагала їм структурувати свій досвід — як у перші місяці після початку російського вторгнення, так і через кілька років за умов повномасштабної війни. Також застосування утриваленого підходу дає змогу не лише дослідникам вивчати біографічні трансформації та суспільні зміни, а й самим учасникам та учасницям проектів відстежувати власну динаміку. 37-річна жінка з Київщини,

¹ Зауважу, що оповідач має вищу освіту і викладає, саме тому він оперує такими поняттями, як «афект» і «рефлексія».

яка розповідала свою історію тій самій інтерв'юєрці на початку квітня 2022 року, а потім 15 серпня 2024 року, так означає свій стан: «Тоді було важко розмовляти про це, бо це було дуже ще свіжо в пам'яті. Я пам'ятаю, що мені дуже сподобався Ваш підхід такий, коли Ви питали, чи можна запитати, коли Ви казали, що можна не відповідати, якщо важко. Це було дуже важливо... Я пам'ятаю, що це тоді було важче, зараз — легше». Водночас були й ті, для кого саме перше інтерв'ю було більш значущим і потрібним, як для 57-річного чоловіка з Харкова, який розмовляв у середині березня 2022 року з однією інтерв'юєркою, а 8 серпня 2024 року з іншою: «Розпалося все. На той момент розпалися всі зв'язки абсолютно повністю. І тому ця розмова, це проговорення [у 2022 році], було суперважливо. Просто суперважливе. І хотілося комусь це розповісти».

Розмова, яка побудована уважним інтерв'юєром як простір активного слухання, у якій застосовують гнучкий опитувальник і людина має свободу вільно описувати свій досвід, може допомогти якщо не укласти цілісний життєвий наратив, то хоча б впорядкувати розрізнені досвіди. Навіть за умов незавершеної події та множинних біографічних розривів така можливість є цінною. 43-річний чоловік зі Львова 9 липня 2024 року міркував про свою участь у документації так: «Мені здається, я проєктую це на [20]13–[20]14 рік для себе, бо мій досвід [20]13–[20]14-го року був теж дуже травматичний. Я мав після цього сильні травматичні наслідки, сильні переживання, і якби тоді в мене була можливість відрефлексувати це якось краще, не тільки всередині себе, то думаю, що це було би інше. Тому я охоче погодився [у 2022 році] і охоче погодився зараз. Це здорово» (обидві розмови проводила та сама інтерв'юєрка).

Частина інтерв'ю 2024 року давалася людям важче, ніж розмови у 2022 році, хоча і ті, і ті інколи сприймалися як емоційно затратні. «Я пам'ятаю, що мені було дуже важко, бо ми тільки виїхали з окупації і фактично воно [інтерв'ю 26 травня 2022 року] було багато в чому досить таке чуттєве. Багато почуттів я передавала своїх, тобто не на рівні розуму, а на рівні серця, скажімо так [...] сколихнуло всі почуття, мені було дуже важко», — говорить 22 грудня 2024 року 65-річна жінка з Херсона, яку опитувала та сама інтерв'юєрка. Люди відзначають почуття розгубленості у 2022 році, яке вдалося подолати лише згодом. Але, як ділитися з новою інтерв'юєркою під час онлайн-розмови 25 серпня 2024 року 26-річна жінка, яка виїхала із Запоріжжя, на її відповіді з часом почали сильніше накладатися соціальні рамки й очікування: «[У 2022 році] я не розуміла, що я відчуваю, просто як дитина справді... Зараз я вже чітко розумію: все це пройдений час [...] у мене вже було більш таке розуміння, як це працює, що мені треба сказати, в якомусь навіть сенсі, що люди хочуть почути». Також у розмовах 2024 і 2025 років люди часом жалкують про те, що розповідали у 2022 році про ті чи інші подробиці переживання війни, наприклад, побутові конфлікти. Тому хоча інтерв'ю і є простором для рефлексії у *поміжчассі* повсякденного життя, воно також фіксує емоційний ландшафт конкретного моменту, який з відстані років може сприйматися інакше — як оповідачем чи оповідачкою, так і аудиторіями інтерв'ю. Тому майбутнє є важливим виміром, без якого неможливе осмислення ситуації інтерв'ю під час війни.

Інтерв'ю як простір майбутнього

Оповідач та інтерв'юер заходять у розмову кожен зі своїм багажем минулого; вони поділяють момент теперішнього, а далі їхні траєкторії зазвичай розходяться. Дослідник через певний час опрацює зібрані історії й опублікує тексти, які можуть повернутися до оповідача у формі нового знання чи зміни політик (якщо робота містить у собі адвокаційний посил). Якщо ж учений практикує учасницький підхід (participatory action research) (Gubrium, Harper, 2013), тоді після інтерв'ю можливі й інші контакти: комунікація для верифікації інтерпретацій, спільні обговорення результатів, пошук шляхів імплементації знахідок у життя спільноти тощо. Проте більшість академічних досліджень, які використовують метод інтерв'ю, передбачають лише разову взаємодію між тим, хто задає запитання, і тим, хто на них відповідає. У цій ситуації завжди присутня хронологічна відстань між моментом запису і моментом його осмислення та подальшої публікації результатів.

Саме ця дистанція є ключовим моментом напруги: інтерпретації зібраних історій відбуваються уже в іншому суспільному і політичному контексті, який за умов війни може швидко й радикально змінитися; оповідачі можуть переглянути власні оцінки під впливом нової інформації чи обставин. Так, Андрій Усач та Анна Яценко наводять приклад жінки з Бучі, чия історію вони записали перед тим, як стало відомо про масові вбивства, які там чинили російські військові: «Ми у неї запитали, чи можемо її першу розповідь дати в публічний простір, і вона дозволила, але сказала, що зараз було би все по-іншому» (Отрищенко, 2024а: с. 64). Ця часова дистанція є неминучою, але за умов війни вона набуває ще більшої гостроти, адже дослідники більше не можуть покладатися на передбачуване щодення, в якому існують звичні практики, інституції та, врешті, навіть кордони.

Особливість утриваленого дослідження в тому, що воно апріорі закладає моменти в майбутньому, коли шляхи дослідника чи дослідниці й оповідача чи оповідачки можуть знову перетинатися — або той самий інтерв'юер чи інтерв'юєрка звертатиметься до нього чи неї через певний час, або ж це буде інший представник проекту¹. Тож для нашої документаційної ініціативи майбутнє є важливим принаймні у двох вимірах: (1) як частина дослідницького дизайну утриваленого дослідження, коли з людиною планують серію розмов, (2) як творення архівного середовища, коли інтерв'ю записують із метою його збереження й удоступнення. У такий спосіб до розмов, записаних у конкретний момент, повертаються через певний проміжок часу, який визначають як інституційна хронологія (як-от тривалість процесів в академії, розроблення й підтримання інфраструктур для збереження і курування цифрових матеріалів), так і розгортання політичних і соціальних процесів (врахування безпекової ситуації у країні, рух лінії фронту, окупація й деокупація тих чи інших населених пунктів).

¹ Детальніше про роль зміни інтерв'юєра у повторних зустрічах із тими самими людьми, чії історії записували у 2022 році, у своїй майбутній статті пишуть Анна Вилегала і Ольга Красько.

Розмови, записані у 2022 році, завершувалися запитанням про те, чи погоджуються люди на повторний контакт у майбутньому. Сама ця пропозиція конструювала можливість цього майбутнього, в якому існуватиме документування війни з перспективи українського суспільства, агентність якого заявлялася як основоположна для ініціативи. Тоді це запрошення сприймалося з ентузіазмом, адже воно накладалося на очікування швидкого завершення війни. Важливий висновок, який з цього можна зробити, — інтерв'ю фіксують емоційний ландшафт конкретного моменту, який слід враховувати з відстані часу. Записи 2024 і 2025 років відбувалися уже в іншому політичному контексті — війна перейшла у затяжну фазу, давалися ознаки накопичена втома і тривала непевність. Тож саме темпоральна дистанція між записом розмови та її подальшим аналізом може бути однією з причин тривожності. У ситуації комплексної кризи, якою є повномасштабна війна, невизначеність стає домінантою: «Усі індивідуальні плани та очікування наших громадян якщо й не поставлені на паузу зовсім, то значною мірою підпорядковуються саме цьому [невизначеності макромайбутнього]» (Бевзенко, 2025: с. 142). Ця невизначеність накладає на дослідників особливу відповідальність, адже у своїй роботі вони мають враховувати різні сценарії.

Під час повторних зустрічей, коли ми мали можливість обговорити досвід 2022 року, люди інколи зауважували, що хвилювалися, чи не забули сказати чогось важливого або ж сказали щось, що наразі оцінюється ними як зайве, наприклад описи побутових конфліктів. Також було присутнє небажання повертатися у певні спогади, але й міркування про минуле й теперішнє з перспективи майбутнього, після завершення війни, коли «такого великого бажання згадати цей жах не буде» (20-річний чоловік із Харкова, опитаний тим самим інтерв'юєром 8 вересня 2024 року). 36-річний чоловік з Києва, у розмові з тією ж інтерв'юєркою 18 жовтня 2024 року каже, що йому було «тривожно, чи не говорю я те, що буде якось потім оцінюватися негативно [...] з морально-етичної точки зору, чи не помиляюся в якихось своїх судженнях, [...] або куди може потрапити ця інформація — от мене це, мабуть, хвилювало: хто може її використати, чи можу я довіряти тим, хто зберігатиме цю інформацію, чи може вона там якись чином потім потрапити там, не знаю, ворогу, росіянам». Отже, джерелом складних емоцій під час інтерв'ю є не лише пригадування втрати чи безсилля у минулому, а й тривожність щодо того, в якому контексті існуватиме інтерв'ю. Аби зменшити напругу через це, дизайн проекту має залишати за оповідачем інструменти контролю, які не зводяться лише до підписання інформованої згоди. Серед іншого, це може бути розроблення форми зворотного зв'язку, коли оповідач може звернутися із проханням переглянути умови доступу до його свідчень. Усі внесені зміни варто документувати — це має відобразитися в описах матеріалів, аби зберігати до них довіру.

Також проект фіксує, що довіра до особистості інтерв'юєрки була одним із важливих чинників, який впливав на згоду на участь і в першій, і в другій хвилі опитування — тому зустріч із новим дослідником чи дослідницею у 2024 або 2025 році могла слугувати нагадуванням про те, що інтерв'ю твориться у певному інституційному ландшафті і з ним колись зможуть працювати інші люди. Для

нас від початку була важлива прозора комунікація стосовно тих організацій, які збирають історії, а також нагадування про те, що запис на диктофон означає, що втілена розмова тут-і-тепер лише по собі відбиток, який житиме в майбутньому.

Окремий виклик становить публікація свідчень онлайн. Під час розмови про юридичний вимір документування війни юридична консультантка Даліла Муягіч зауважила, що публікація в мережі унеможлиблює контроль за поширенням даних: «Ми маємо приклад дитини-солдата, якого зафільмували для документальної стрічки, і лише через роки він попросив вилучити своє інтерв'ю — через несподівані соціальні наслідки. Попри те, що оригінальний файл було видалено, неможливо було гарантувати зникнення всіх його копій з Інтернету» (Цип'ящук, 2025: с. 114). Тому наразі ми розглядаємо можливість лише локального доступу до матеріалів без розміщення їх онлайн.

Але сам по собі доступ до матеріалів розмов та їхнє подальше життя в академічному чи публічному вимірі були важливими мотиваційними чинниками для тих, хто ділився своїми свідченнями. Майбутнє, відтак, є не лише простором непевності, а й простором присутності — через творення матеріалів тут-і-тепер. Загроженість теперішнього, як і втрати в минулому, впливають на рішення щодо тих дій, які формують майбутнє. Так 20-річний чоловік з Харкова, записаний у Харкові 8 вересня 2024 року тим самим інтерв'юером, пояснює, що в його родині «не залишилося ніяких фотографій, книжок, довідок, документів, які могли би доказати, що мої родичі причетні там до чогось. Такого немає. Тому хочеться, щоб це [запис] залишилося». Історикиня Мішель Касвел у розмові з Тарасом Назаруком пов'язує спільнотні архіви з «базови[м] людськи[м] порив[ом] — стверджувати “я тут”» (Назарук, 2025). Отож, саме мотив збереження тут є ключовим — він вказує на тяглість цієї присутності. Майбутнє було присутнє у багатьох мотивах участі в інтерв'ю: чи то через підсилення когось, хто може знайти в оповідях інших надію, чи то через побудову спільних наративів, які колись будуть описувати досвіди війни (Отріщенко, 2024b). Врешті, один із мотивів — розуміння себе як історичного дівця і прагнення залишити щось після себе, особливо в умовах колективної загрози. Досить детально про це міркує 38-річна жінка з Києва у розмові 23 листопада 2024 року з тією самою інтерв'юеркою, яка опитувала її в середині квітня 2022 року:

Для мене це [перше інтерв'ю] було важливою подією, оскільки, якби я розумію цю цінність описування цього досвіду... я говорю про персональну історію. Але в мене є відчуття, що вона стане оцією, знаєш, детальною в загальній картині [...] Коли в тебе є екзистенційна загроза, ти відчуваєш, що можеш померти, тобі дуже хочеться щось залишити. [...] Це інтерв'ю зі мною, як представницею колективної історії. [...] Я пам'ятаю, що Ти дуже добре описала мені тоді загальну цінність цього інтерв'ю. Ти сказала, що це залишиться в архіві, що це буде доступно людям, дослідникам, що вони можуть дізнатися. І я така подумала: «Це всього-на-всього там третій місяць повномасштабної війни і так швидко зреагували, і так почали це робити». Я тоді була дуже здивована.

Показово, що оповідачка звертається до інтерв'юєрки із вказівкою на те, яким важливим для неї був детальний опис архітектури проекту. Саме тому я наголошую на тому, що детальна комунікація про цілі дослідження і подальші умови використання записаних розмов є необхідною умовою в тих проєктах, які залучають свідків війни та насилля. Також важливо зберегти за оповідачками й оповідачками інструменти впливу: чи то через можливість відкликати інформовану згоду, чи то через перегляд умов зберігання і використання записів у майбутньому. Слідом за соціальним антропологом Семюелом Джеральдом Колінзом (Collins, 2008: р. 125) я переконана, що на майбутнє не варто дивитися задля виправдання наших сьогоднішніх дій, адже погляд на нього радше здатний спроблематизувати наше розуміння минулого і теперішнього.

У розмові про доступ до записів, замість фокусування на особливостях технічних рішень і цифрових інфраструктур, я хотіла би на завершення спинитися на тих, хто працюватиме із записаними історіями. Для мене питання «для кого» передує питанню «як». Тому, подібно до Мішель Касвел, я вважаю за необхідне працювати з людьми, для яких записані історії є значущими: «Цільова аудиторія академічних архівів — це дослідники, переважно історики. Спільнотні архіви не обов'язково призначені для професійних істориків. Вони — для членів спільноти, які хочуть бачити себе в історії, бачити схожих на себе людей, вивчати стратегії й активізм у минулому: що спрацювало, що ні» (Назарук, 2025). Тому важливо творити середовища навколо архівів, задіювати їх¹.

Документування військових злочинів і насилля Світлана Матвієнко і Дмитро Ларін називають «роботою зі свідчення» (labour of witnessing). Цим поняттям вони окреслюють одночасність проживання війни та її фіксації, а також наголошують на тому, що ці дії зорієнтовані на спільноту: «Ці зусилля спрямовані на пошук слів та рамок, які б вивели тему війни з виміру нестерпного, яке сковає тіло через крайній афект чи тривогу, що атакує крихке відчуття себе, до виміру символічного, де травма не витісняється, а вписується в нову реальність суб'єкта заради пошуку або побудови основних систем турботи та виживання» (Matviyenko, Larin, 2025: р. 42). Інтерв'ю є тим простором, у якому можливий цей спільний пошук мови, у той час як архівне середовище надає окремим оповідачам виміру колективного досвіду.

Висновки

Документування досвідів війни методом глибинного інтерв'ю зосереджене на фіксації минулого, однак я вважаю, що ситуація розмови теж є можливістю досвідчити *поміжчасся* — момент у теперішньому, в якому відбувається рефлексія й укладання фрагментованих досвідів у більш зв'язну оповідь. Вона також може — і має — бути простором, де проявляється майбутнє: не лише через прямі запитання щодо людських очікувань і планів, а й через обговорення того, що станеться із записом, хто, коли і як буде з ним працювати.

¹ У Центрі міської історії від 2017 року існує програма «[розархівування]», покликана актуалізувати архівні колекції та створити простір, у якому зібрані матеріали слугують приводом для розмови. Детальніше про програму: <https://www.lvivcenter.org/public/unarchiving/> (станом на 31 березня 2026 року).

Якщо йдеться про стосунки між теперішнім і майбутнім у ситуації інтерв'ю, то досвід нашого проєкту вказує на те, що недостатньо просто підписати інформовану згоду для того, аби побудувати місток між цими темпоральними просторами — набагато продуктивнішою є детальна комунікація про те, як, коли і навіщо планується звернення до запису розмови. Включення в дизайн дослідження місця для зворотного зв'язку між оповідачем і дослідником — у часі самого інтерв'ю і після його завершення — є кроком до побудови учасницької дослідницької культури й відновлення довіри до науки, яка за умов війни набуває додаткової важливості.

У проєктах зі збирання свідчень важливо мати як індивідуалізовану довіру (до особи інтерв'юєра), так і довіру до інституцій, які втілюють ці проєкти. Саме завдяки тривалості інституцій можливе творення архівів і відтак відповідь на запит щодо того, що записані історії матимуть життя поза ситуацією розмови. Без інституцій неможлива побудова тяглості. Тут показовим для українського контексту є досвід Сирії. Громадська активістка Джельнар Ахмад говорить про те, що «сирійські активісти, правозахисники, медіа та діячі громадянського суспільства невтомно документували, розслідували, архівували, відстоювали в міжнародних судах, обдумували й виробляли знання про наше минуле, сьогодення і можливе майбутнє. Багатство накопиченого досвіду й знань може слугувати будівельним матеріалом для правдивої спільної історії Сирії» (Ахмад, 2025). Так само зібрані в Україні свідчення є і будуть важливими для творення нюансованих і багатоголосих наративів про суспільство за умов війни.

Водночас непевність життя в умовах війни також вимагає від інституцій гнучкості й часом дуже ресурсозатратної комунікації. За таких умов запис розмови — це тільки перший крок, який уможливорює подальші взаємодії. Одним із варіантів оприявлення цих інтерв'ю є побудова навколо них різних спільнотних активностей (наприклад, серії розмов із людьми, які стикалися зі схожими викликами під час евакуації, для яких інтерв'ю слугуватимуть відправною точкою, або мистецьких практик, як-от спільне творення ментальних мап тих просторів, які людям довелося покинути). Тому важливо не відкладати рішення щодо доступу чи опрацювання на майбутнє, а вже зараз уможливорювати звернення до проведених розмов задля більшої видимості їх.

Кураторка Катерина Ботанова міркує про те, що уявляти майбутнє — це «невдячна, утопічна праця, дуже зневажена в суспільстві, тому що горить тут і тепер. І зрозуміло, що якщо ми не загасимо цю пожежу зараз, то на цьому згарищі ми не зможемо думати про майбутнє. Але якщо не лишиться нікого, хто думає про майбутнє, тоді ми прокинемося в країні, де не те що демократії, але взагалі нічого не залишилося» (Скиба-Якубова, 2024). Записувати інтерв'ю в умовах війни і будувати навколо них архіви — це намагання уявити майбутнє, але теж і щоденна робота в напрямку його втілення.

Джерела

Ахмад, Д. (2025). Багатоголосся. Завдання мого покоління — написати історію Сирії. *Re/visions*. Взято з: <https://revisionsjournal.com/page/not-in-a-single-voice>

Бевзенко, Л. (2025). Соціологія очікуваного майбутнього у вітчизняних реаліях — у пошуку епістемологічного підґрунтя (частина 1). *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 2, 135–152.

Галецька, І., Сенік, О. (2020). Психологія відображення та переживання часу. У: *Обрії науки II. Історії часу* / За ред.: Ю. Головач, Я. Грицак, Б. Новосядлий (сс. 83–103). Львів: Український католицький університет.

Кущенко, О. (2025). Руйнування меж: як війна переозначає соціологів і соціологію (досвід України). *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 4, 29–50.

Ле Гуїн, У. (2024 [1980]). Кілька роздумів про наратив. *Контур*. Взято з: https://kontur.media/ursula_le_guin/

Назарук, Т. (2025). Від панівних архівів до архівів спільнот: новий спосіб формування колективної пам'яті. Розмова з Мішель Касвелл. *Re/visions*. Взято з: [from: https://revisionsjournal.com/page/community-archives](https://revisionsjournal.com/page/community-archives)

Новосядлий, Б. (2020). Історія часу: від кванту часу до часу Всесвіту. У: *Обрії науки II. Історії часу* / За ред.: Ю. Головач, Я. Грицак, Б. Новосядлий (сс. 8–28). Львів: Український католицький університет.

Отріщенко, Н. (ред.). (2024a). *Розмови з тими, хто питає про війну*. Львів: Центр міської історії.

Отріщенко, Н. (2024b). «Я хотіла якусь правду донести»: Мотиви участі в усній документації війни. У: *Війна, наука та емоції: (не)проговорене*. Збірник матеріалів Міжнародного воркшопу (м. Чернігів, 21–22 лютого 2024 р.) / За ред.: С. Маховська (сс. 25–32). Київ: ТОВ «Юрка Любченка».

Розенталь, Г. (2008). Цілюща дія розповідання історій: до питання про умови розповідання історій у контексті дослідження та терапії. *Схід/Захід*, 11–12, 42–58.

Скіба-Якубова, І. (2024). Нам треба інші словники. Розмова з Катериною Ботановою. *Dwutygodnik.com. Strona kultury*. Взято з: <https://www.dwutygodnik.com/artukul/11519-nam-treba-inshi-slovnkyu.html>

Цип'яшук, М. (2025). Від de iure до de facto: юридичні виміри документування війни. У: *Документування війни: між Україною і світом* / За ред.: С. Довжик, Т. Назарук, Н. Отріщенко (сс. 109–121). Львів: Центр міської історії.

Шюц, А., Лукман, Т. (2018 [1975]). *Структури життясвіту*. Харків: Фоліо.

Cave, M. (2014). Introduction. What Remains: Reflections on Crisis Oral History. In: M. Cave, S.M. Sloan (Eds.). *Listening on the Edge: Oral History in the Aftermath of Crisis* (pp. 1–16). Oxford: Oxford University Press.

Collins, S.G. (2008). *All Tomorrow's Cultures: Anthropological Engagements with the Future*. Oxford: Berghahn. <https://doi.org/10.5771/0257-9774-2022-2-547>

Corden, A., Millar, J. (2007). Qualitative Longitudinal Research for Social Policy – Introduction to Themed Section. *Social Policy & Society*, 6(4), 529–532. <https://doi.org/10.1017/S1474746407003867>

Dionigi, F., Howlett, M., Tapscott, R., Otrishchenko, N., Akello, G., Mukherjee, M., Shesterinina, A. (2025). Forum: Rethinking Ethics Review for International Relations Research. *International Studies Perspectives*, ekaf004. <https://doi.org/10.1093/isp/ekaf004>

Grele, R.J. (2000 [1975]). Movement without aim: methodological and theoretical problems in oral history. In: *The Oral History Reader* / Ed. by R. Perks, A. Thomson (pp. 38–52). London, New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315671833>

Gubrium, A., Harper, K. (2013). *Participatory Visual and Digital Methods*. New York, London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315423012>

Han, B. (2015). *The Burnout Society*. Redwood City: Stanford University Press. <https://doi.org/10.1515/9780804797504>

Han, B. (2024). *The Crisis of Narration*. Cambridge: Polity.

Hartog, F. (2005). Time and Heritage. *Museum International*, 57(3), 7–18. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0033.2005.00525.x>

Koselleck, R. (2004). *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*. New York: Columbia University Press.

- Kvale, S., Brinkmann, S. (2009). *InterViews: Learning the Craft of Qualitative Research Interviewing* / 2nd. edn. Sage.
- Kwiecińska, E., Łukianow, M. (2025). Multiple Positionalities of a Researcher: The Case of Polish Researchers Interviewing Ukrainian War Refugees in Poland. *Communist and Post-Communist Studies*, 58(3), 30–48. <https://doi.org/10.1525/cpcs.2025.2464169>
- Leavy, P. (2011). *Oral History: Understanding Qualitative Research*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:osobl/9780195395099.001.0001>
- Łukianow, M., Wylegała, A. (2023). Czy, kiedy i jak? Badanie i dokumentowanie losów uchodźczyń wojennych z Ukrainy w Polsce. *Kultura i Społeczeństwo*, 67(3), 9–40. <https://doi.org/10.35757/KiS.2023.67.3.1>
- Matviyenko, S., Larin, D. (2025). The Edge of Evidence: On the Labour of Witnessing. In: *Images and Objects of Russia's War against Ukraine* / Ed. by N. Klimenko, M. Bareikytė, V. Sereda. Bielefeld: transcript Verlag, 33–44. <https://doi.org/10.1515/9783839400869>
- Neale, B., Flowerdew, J. (2003). Time, texture, and childhood: The contours of longitudinal qualitative research. *International Journal of Social Research Methodology*, 6(3), 189–199. <https://doi.org/10.1080/1364557032000091798>
- Neale, B. (2019). *What Is Qualitative Longitudinal Research?* Bloomsbury Academic. <https://doi.org/10.5040/9781472532992>
- Neale, B. (2021). *The Craft of Qualitative Longitudinal Research*. SAGE Publications Ltd. <https://doi.org/10.4135/9781036212834>
- Otrishchenko, N., Kharchenko, A., Shevchenko, V. (2025). Ukrainian Researchers in a War Documentation Project: Intertwined Experiences and Methodologies. *Communist and Post-Communist Studies*, 58(3), 9–29. <https://doi.org/10.1525/cpcs.2025.2465577>
- Ritchie, D.A. (2014). *Doing Oral History*. Oxford: Oxford University Press.
- Slim, H., Thompson, P. (1993). *Listening for a change: oral testimony and development*. London: Panos Publishing.
- Saldana, J. (2003). *Longitudinal Qualitative Research: Analyzing Change Through Time*. Walnut Creek, CA: AltaMira.
- Shumylovych, B., Makhanets, O., Nazaruk, T., Otrishchenko, N., Brunow, D. (2022). Preserving the now! Mediating memories and archiving experiences in Ukraine. *NECSUS European Journal of Media Studies*, 11(2), 126–149. <https://doi.org/10.25969/mediarep/19171>
- Sultana, F. (2007). Reflexivity, Positionality and Participatory Ethics: Negotiating Fieldwork Dilemmas in International Research. *ACME: An International Journal for Critical Geographies*, 6(3), 374–385. <https://doi.org/10.14288/acme.v6i3.786>
- Tracy, K., Robles, J.S. (2013). *Everyday talk: building and reflecting identities*. New York, London: The Guilford Press.
- Turkle, S. (2015). *Reclaiming Conversation: The Power of Talk in a Digital Age*. New York: Penguin Books.
- von Unger, H. (2021). Ethical Reflexivity as Research Practice. *Historical Social Research / Historische Sozialforschung*, 46(2), 186–204. <https://doi.org/10.12759/hsr.46.2021.2.186-204>
- Wylegała, A. (2022). Methodology, ethics and safety in projects documenting the war and refugee experience after Russia's invasion of Ukraine on 24/02/2022. *Wrocławski Rocznik Historii Mówionej*, 12, 332–339. <https://doi.org/10.26774/wrhm.364>

Отримано 09.04.2026

Прийнято до друку після рецензування 22.04.2026

Опубліковано 08.06.2026

References

- Ahmad, J. (2025). Not in a single voice: my generation's task of writing Syria's history. [In Ukrainian]. *Re/visions*. Retrieved from: <https://revisionsjournal.com/page/not-in-a-single-voice> [=Ахмад 2025].

Bevzenko, L. (2025). Sociology of the expected future in domestic realities — in search of an epistemological basis (part 1). [In Ukrainian]. *Sociology: Theory, Methods, Marketing*, 2, 135–152. <https://doi.org/10.15407/sociology2025.02.135> [=Бевзенко 2025].

Cave, M. (2014). Introduction. What Remains: Reflections on Crisis Oral History, 1–16. In: M. Cave, S. M., Sloan (Eds.), *Listening on the Edge: Oral History in the Aftermath of Crisis*. Oxford: Oxford University Press.

Collins, S.G. (2008). *All Tomorrow's Cultures: Anthropological Engagements with the Future*. Oxford: Berghahn. <https://doi.org/10.5771/0257-9774-2022-2-547>

Corden, A., Millar, J. (2007). Qualitative Longitudinal Research for Social Policy – Introduction to ThemedSection. *Social Policy & Society*, 6(4), 529–532. <https://doi.org/10.1017/S1474746407003867>

Dionigi, F., Howlett, M., Tapscott, R., Otrishchenko, N., Akello, G., Mukherjee, M., Shesterina, A. (2025). Forum: Rethinking Ethics Review for International Relations Research. *International Studies Perspectives*, ekaf004. <https://doi.org/10.1093/isp/ekaf004>

Haletska, I., Senyk, O. (2020). Psychology of reflection and experience of time. [In Ukrainian]. In: *Horizons of Science II. Histories of Time* / Ed. by Yu. Holovatch, Ya. Hrytsak, B. Novosyadlyj (pp. 83–103). Lviv: Ukrainian Catholic University. [=Галецька, Сенік 2020].

Grele, R.J. (2000 [1975]). Movement without aim: methodological and theoretical problems in oral history. In: *The Oral History Reader* / Ed. by R. Perks, A. Thomson (pp. 38–52). London; New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315671833>

Gubrium, A., Harper, K. (2013). *Participatory Visual and Digital Methods*. New York; London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315423012>

Han, B. (2015). *The Burnout Society*. Redwood City: Stanford University Press. <https://doi.org/10.1515/9780804797504>

Han, B. (2024). *The Crisis of Narration*. Cambridge: Polity.

Hartog, F. (2005). Time and Heritage. *Museum International*, 57(3), 7–18. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0033.2005.00525.x>

Koselleck, R. (2004). *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*. New York: Columbia University Press.

Kutsenko, O. (2025). Breaking the boundaries: How war redefines the sociologist and sociology (case of Ukraine). [In Ukrainian]. *Sociology: Theory, Methods, Marketing*, 4, 29–50. <https://doi.org/10.15407/sociology2025.04.029> [=Кущенко 2025].

Kvale, S., Brinkmann, S. (2009). *InterViews: Learning the Craft of Qualitative Research Interviewing*. 2nd. edn. Sage.

Kwicińska, E., Łukianow, M. (2025). Multiple Positionalities of a Researcher: The Case of Polish Researchers Interviewing Ukrainian War Refugees in Poland. *Communist and Post-Communist Studies*, 58(3), 30–48. <https://doi.org/10.1525/cpcs.2025.2464169>

Leavy, P. (2011). *Oral History: Understanding Qualitative Research*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:osobl/9780195395099.001.0001>

Le Guin, U. (2024 [1980]). Some Thoughts on Narrative. [In Ukrainian]. *Kontur*. Retrieved from: https://kontur.media/ursula_le_guin/ [=Ле Гуйн 2024 [1980]]

Łukianow, M., Wylegała, A. (2023). Whether, when, and how? Research and documentation of the fate of women war refugees from Ukraine in Poland. [In Polish]. *Culture and Society*, 67, 3, 9–40. <https://doi.org/10.35757/KiS.2023.67.3.1> [=Łukianow, Wylegała 2023].

Matviyenko, S., Larin, D. (2025). The Edge of Evidence: On the Labour of Witnessing. In: *Images and Objects of Russia's War against Ukraine* / Ed. by N. Klimenko, M. Bareikytė, V. Sereda (pp. 33–44). Bielefeld: [transcript] Verlag. <https://doi.org/10.1515/9783839400869>

Nazaruk, T. (2025). From “dominant” to “community” archives: a new way of shaping collective memory. Conversation with Michelle Caswell. [In Ukrainian]. *Re/visions*. Retrieved from: <https://revisionsjournal.com/page/community-archives> [=Назарук 2025].

Neale, B., Flowerdew, J. (2003). Time, texture and childhood: The contours of longitudinal qualitative research. *International Journal of Social Research Methodology*, 6(3), 189–199. <https://doi.org/10.1080/1364557032000091798>

- Neale, B. (2019). *What Is Qualitative Longitudinal Research?* Bloomsbury Academic. <https://doi.org/10.5040/9781472532992>
- Neale, B. (2021). *The Craft of Qualitative Longitudinal Research*. SAGE Publications Ltd. <https://doi.org/10.4135/9781036212834>
- Novosyadlyj, B. (2020). The history of time: from the quantum of time to the time of the universe. [In Ukrainian]. In: *Horizons of Science II. Histories of Time* / Ed. by Yu. Holovatch, Ya. Hrytsak, B. Novosyadlyj (pp. 8–28). Lviv: Ukrainian Catholic University. [=Новосядлий 2020].
- Otrishchenko, N., Kharchenko, A., Shevchenko, V. (2025). Ukrainian researchers in a war documentation project: Intertwined experiences and methodologies. *Communist and Post-Communist Studies*, 58 (3), 9–29. <https://doi.org/10.1525/cpcs.2025.2465577>
- Otrishchenko, N. (2024a). *Conversations with those who ask about war*. [In Ukrainian]. Lviv: Center for Urban History. [=Отрищенко 2024a].
- Otrishchenko, N. (2024b). “I wanted to convey some truth”: Motives for participating in oral documentation of the war. [In Ukrainian]. In: *War, Science and Emotions: The (Un)spoken. Collection of materials of the International Workshop (Chernihiv, February 21–22, 2024)* / Ed. by S. Makhovska (pp. 25–32). Kyiv: TOV “Yurka Liubchenka”. [=Отрищенко 2024b].
- Ritchie, D.A. (2014). *Doing Oral History*. Oxford: Oxford University Press.
- Rosenthal, G. (2008). The healing power of storytelling: on the question of the conditions of storytelling in the context of research and therapy. [In Ukrainian]. *East/West*, 11–12, 42–58. [=Позенталь 2008].
- Saldana, J. (2003). *Longitudinal Qualitative Research: Analyzing Change Through Time*. Walnut Creek, CA: AltaMira.
- Schütz, A., Luckman, T. (2018 [1975]). *The Structures of the Life-World*. [In Ukrainian]. Kharkiv: Folio. [=Шюц, Лукман 2018 [1975]]
- Shumylovych, B., Makhanets, O., Nazaruk, T., Otrishchenko, N., Brunow, D. (2022). Preserving the now! Mediating memories and archiving experiences in Ukraine. *NECSUS European Journal of Media Studies*, 11 (2), 126–149. <https://doi.org/10.25969/mediarep/19171>
- Skyba-Yakubova, I. (2024). We need other dictionaries. A conversation with Kateryna Botanova. [In Ukrainian]. *Dwutygodnik.com. Strona kultury*. Retrieved from: <https://www.dwutygodnik.com/artykul/11519-nam-treba-inshi-sloynyky.html> [=Скиба-Якубова 2024].
- Slim, H., Thompson, P. (1993). *Listening for a change: oral testimony and development*. London: Panos Publishing.
- Sultana, F. (2007). Reflexivity, Positionality and Participatory Ethics: Negotiating Fieldwork Dilemmas in International Research. *ACME: An International Journal for Critical Geographies*, 6(3), 374–385. <https://doi.org/10.14288/acme.v6i3.786>
- Tracy, K., Robles, J.S. (2013). *Everyday talk: building and reflecting identities*. New York; London: The Guilford Press.
- Tsypiashchuk, M. (2025). From de iure to de facto: legal dimensions of documenting war. [In Ukrainian]. In: *Documenting the war: Between Ukraine and the world* / Ed. by S. Dovzhyk, T. Nazaruk, N. Otrishchenko (pp. 109–121). Lviv: Center for Urban History. [=Цип'яшук 2025].
- Turkle, S. (2015). *Reclaiming Conversation: The Power of Talk in a Digital Age*. New York: Penguin Books.
- von Unger, H. (2021). Ethical Reflexivity as Research Practice. *Historical Social Research / Historische Sozialforschung*, 46(2), 186–204. <https://doi.org/10.12759/hsr.46.2021.2.186-204>
- Wylegala, A. (2022). Methodology, Ethics and Safety in Projects Documenting the War and Refugee Experience after Russia's Invasion of Ukraine on 24/02/2022. *Wroclawski Rocznik Historii Mówionej*, 12, 332–339. <https://doi.org/10.26774/wrhm.364>

Received 09.04.2026

Accepted for publication after review 22.04.2026

Published 08.06.2026

НАТАЛІЯ ОТРИЩЕНКО

Переживання теперішнього і майбутнього в ситуації інтерв'ю під час війни: Методологічні та етичні зауваги

Стаття пропонує методологічний внесок у розвиток утривалених (лонгітюдних) якісних досліджень у контексті війни, що триває. Вона розглядає ситуацію взаємодії під час глибокого інтерв'ю з перспективи різних модусів хронологічного часу, які в ній розгортаються: пригадування минулого, ставлення до теперішнього та уява щодо майбутнього. Авторка наголошує на подвійній валідизувальній ролі розмови, яку записують з метою архівування: така розмова містить можливість для рефлексії в теперішньому (ситуація «поміжчасся»), а через її збереження в архіві сприяє розширенню можливостей людей і спільнот у майбутньому. Авторка зосереджується на тому, що джерелом складних емоцій під час інтерв'ю є не лише пригадування втрати чи безсилля в минулому, а й розгортання насильства в теперішньому і тривожність щодо майбутнього: особистого й колективного. Саме радикальна відкритість майбутнього за умов повномасштабної російської агресії проти України є чинником напруги та ризику потенційного зловживання записами, коли поширення певної інформації може завдати шкоди конкретним людям. Тому уважність інтерв'юєрів та інтерв'юєрок має бути спрямована на ці різні темпоральності, а творення архівів інтерв'ю має враховувати різні сценарії майбутнього й залишати за свідком інструменти впливу (як-от відкликання згоди чи перегляд умов збереження й доступу). Врешті, ключову увагу слід звертати на ту спільноту, яка створює архів і яка твориться навколо архіву.

Ключові слова: архів, війна, документування, інтерв'ю, майбутнє, темпоральність

NATALIA OTRISHCHENKO

Experiencing the present and the future in the interview situation during war: Methodological and ethical implications

The article offers a methodological contribution to the development of longitudinal qualitative research in the context of ongoing war. It examines the situation of interaction during an in-depth interview from the perspective of the different modes of chronological time that unfold in it: memories of the past, attitudes to the present, and images of the future. The author emphasizes the dual validating role of a conversation recorded for archiving purposes: it is an opportunity for reflection in the present (situation of “between-time” as philosopher Byung-Chul Han defines it), and, through its preservation in the archive, it enables empowerment of people and communities in the future (especially through community archives as Michelle Caswell argues). The author focuses on the fact that the source of complex emotions during an interview is not only the memories of loss or powerlessness in the past, but also the violence unfolding in the present and anxiety about the future: personal and collective. The very radical openness of the future in the conditions of full-scale Russian aggression against Ukraine is a factor of tension and the risk of potential misuse of recordings when disclosing certain information might cause harm to specific people. That is why interviewers' attention should be directed to these different temporalities, and the creation of interview archives should take into account different scenarios of the future, leaving the tools of control to the witness (such as withdrawing consent or review of the conditions for preservation and access). Leaving the space for reflection on the future of archived interviews beyond signing informed consent proves to be a very productive practice that helps create a more participatory academic culture. Through elaborated communication between interviewers and interviewees, it is possible to build not only interpersonal trust but also trust in institutions that preserve and curate collected materials. Ultimately, the key attention should be paid to the community that creates the archive, and that forms around it.

Keywords: archive, documentation, future, interview, temporality, war